

МІНЕРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА РУДОНОСНІСТЬ ФЛЮЇДИЗАТНО-ЕКСПЛОЗИВНИХ СТРУКТУР (НА ПРИКЛАДІ КІРОВОГРАДСЬКОГО МЕГАБЛОКА)

Упродовж останніх десятиліть сформувався новий, флюїдизатно-експлозивний, напрям уявлень про процеси породо- і рудоутворення на платформах. Початок був покладений раніше у зв'язку з дослідженням кімберлітів і умов їхнього формування. В межах України напрям започаткований роботами вчених Львівського університету ім. Івана Франка [2].

Виділено новий, флюїдизатно-експлозивний, тип порід, руд, формацій, а також вмісних структур. Установлено, що так формуються не лише алмазоносні кімберліти і лампроїти, а й інші породи і руди, як суміш мінералів і кластів різного походження. Початок процесів відбувається в мантії. Проникненню матеріалу сприяють розломи, переміщення супроводжується вибуховими явищами. Це можливо в умовах стабілізованих структур — платформах.

Головним об'єктом досліджень обрано Кіровоградський мегаблок, розміщений у центральній частині Українського щита. Він являє собою структуру ранньопротерозойської стабілізації, до нього за будовою подібні Волинський і Приазовський мегаблоки.

Флюїдизатно-експлозивні процеси проявляються на етапах активізації стабілізованих структур зонами розломів, які обмежують блоки або перетинають їх. Експлозії не тільки переміщують матеріал різних шарів земної кори, а й спричинюють метасоматичні і гідротермальні процеси, які сприяють рудоутворенню. Похідні беруть участь у формуванні осадів у морях і на суходолі. Етапи активізації продовжуються в фанерозої. Формуються поля експлозивних структур різної форми (трубки, дайки, ділянки проникнення у формі зон, штокверків).

Новий, флюїдизатно-експлозивний, тип порід і руд має один ранг з магматичними, метаморфічними і осадовими утвореннями, представлений формаціями, породами, рудами, фрагменти яких спостерігаються у складі флюїдитів. Виникають певні труднощі у розшифруванні походження окремих компонентів (порід, мінералів, кластів), їх класифікації та термінології.

Компоненти флюїдитів наближені до мантійних, але їхній склад ще не повністю пізнаний. Вони містять

несумісні, з погляду магматизму і диференціації магми, некогерентні елементи (K, Ti, P, Ba, Sr, Nb, Th, Li, Au, Pt та ін.) і мінерали — олівін, піроксени, амфіболи, слюди, польові шпати, лейцит, нефелін і кварц, а також рідкісні мінерали циркону, титану, танталоніобати, карбіди, фосфати тощо. Склад утворень доповнюється наявністю продуктів плавлення, скляними та металевими сферулами, часточками самородних металів різного складу.

Термінологія флюїдизатно-експлозивних утворень потребує подальшої розробки, але запропоновані назви все більше використовуються дослідниками [2, 3].

Кластити — породи, які у значній кількості містять мінеральні часточки зруйнованих порід ендегенно-експлозивного, глибинного походження і сформовані на етапах активізації за участю експлозивних і супутніх процесів.

Кластоліти — породи з домінуванням у їхньому складі осадових утворень. Суто осадові породи відрізняються від флюїдизатно-експлозивних наявністю глауконіту, різних за складом глин, фауністичними рештками (молюски тощо).

Ваки — породи і формації, які містять слабообкочений або необкочений кластитовий матеріал певного складу і походження (грауваки та ін.). Вони можуть залягати у фундаменті, на його поверхні та в чохлі, бути метаморфізованими до гнейсів і кристалічних сланців, переміщені у складі протрузій.

Слід зауважити, що Кіровоградський та інші мегаблоки щита характеризуються лужною спрямованістю різних процесів, включаючи рудогенні, що відбивається на особливостях речовини різних корисних копалин і відповідній мінералізації.

Флюїдизатно-експлозивні формації в межах Кіровоградського мегаблока виділяють у різних структурних формах. Часто вони містять мінерали глибинного походження: хромшпінелі, піропи, ільменіт, муасаніт та ін. Різноманіття флюїдизатно-експлозивних формацій у межах мегаблока визначається широким діапазоном лужності, залізистості, вапняковистості, магнезійності і кальцієвості складу порід. Більшість формацій утворились у результаті взаємодії флюїдизитів із вмісними породами, в докембрії важливу роль відіграли метаморфічні, метасоматичні та відповідні рудоносні процеси. Слід зазначити, що більшість експлозивних структур Кіровоградсько-Смілянського поля фосфоритоносні впродовж усього розрізу.

Слюди́ста метаграувакова формація має флішоїдну будову, яка виражається у перешаровуванні порід гнейсового і кристалосланцевого складу. Гнейсові породи слюди́сті польовошпатові, однак є й гранатові, амфіболові, піроксенові, кордієритові, силіманітові різновиди. З цією формацією пов'язане Клинцівське родовище золота, а також низка дайок метаморфізованих слюди́стих порід флюїдизатно-експлозивного походження. Породам притаманна дещо підвищена лужність $K_2O > Na_2O$, вони високомагнезійні. Із мінералів діагностовані олівін, орто- і клінопіроксени, флогопіт, апатит, хромшпінелі, циркон. Установлено, що крім золота ця формація перспективна на лужно-метасоматичні прояви урану, рідкісні метали (Li, Ta, Nb), а також алмази кокчетавського типу [4].

Флюїдизатно-експлозивні структури і формації кімберліт-лампроїтового ряду в межах Кіровоградського мегаблока встановлені на кількох ділянках [1]. За віком вони належать до фанерозою.

Структура Грузька — це система з трьох кратерів, найбільший інтерес з них становить Грузька-Північна. Флюїдизатно-експлозивний матеріал у ній має чітку лужну (ймовірно, лампроїтового типу) спрямованість з наявністю

титанатів, цирконів. Ільменіти збагачені Ta, Nb, рідкісноземельними елементами. Теригенно-глиниста складова містить сульфідно-кварцове угруповання мінералів (пірит, піротин, сфалерит). Знайдені також дрібні алмази кімберліт-лампроїтового типу.

Зеленогайська структура складається з двох сумішених діатрем, що підтверджено бурінням. Експлозивний матеріал, який виповнює кратер до глибини ~360 м, представлений глауконітовими пісками і різнозбарвленими глинами з великою кількістю кластів фундаменту гранітного і гнейсового складу. Нижче за глибиною трапляються уламки змінених порід ультраосновного складу. За результатами досліджень у них виявлені вкраплення зерен олівіну, заміщених вторинними продуктами. Матриця таких кластів виповнена сумішшю мінералів смектитової групи (монтморилоніт, нонтроніт, сапоніт). Рентгенометрично діагностовані змішаношаруваті утворення — монтморилоніт-гідрослюда і монтморилоніт-вермікуліт, установлені ознаки наявності флогопіту. Вміст MgO близько 4—5 % у монтморилоніті, K₂O — понад 1,0 %; наявність Cr₂O₃, а також гідрослюдистої фази може свідчити про утворення глинистої складової по серпентину. Матеріал структури сильно карбонатизований з утворенням гнізд, лінз і прожилків. У кратерних і позакратерних відкладах спостерігаються пізоліти і лапілі. У змінених кластах ультраосновних порід виявлені мінерали глибинного походження — високохромисті хромшпінеліди (Cr₂O₃ 45,4—65,58 %), пікроільменіти, муасаніт, а також алмази пластинчастої форми.

Рівненська ділянка структур девонського віку включає трубки і дайки, складені “мінетами” — висококалієвими породами лампроїтового ряду. Мінеральний склад: залізистий флогопіт, рогова обманка, діопсид, псевдолейцит, гранати, апатит, циркон, ільменіт, монацит, рутил, муасаніт, самородні метали (золото, срібло, мідь). Виявлені класти ультраосновного складу. Їх приналежність до лампроїтів визначається стійким високим співвідношенням K₂O/Na₂O, але відрізняються від останніх підвищеним вмістом SiO₂, Al₂O₃ і MgO.

Подібні структури флюїдизатно-експлозивних формацій кімберліт-лампроїтового типу пізньокрейдяного віку виявлені також на Скелівській, Смілянській і Суботській ділянках.

Флюїдизатно-експлозивні структури на окремих ділянках містять особливі формаційні утворення.

Бокситова формація виділена на Високопільському та Смілянському полях. Боксити, як правило, бурого кольору, брекчієві, оолітоподібні, місцями подібні до алмазоносних пізолітів трубки Аргайл. Мінеральний склад їх досить незвичний, %: гідроксиди заліза до 47; кварц 20—40; гібсит 20—35; каолініт 8—18; пірит 5; ільменіт 3—5; карбонат 3—4, а також корунд, магнетит, сфен, циркон, монацит, епідот, мусковіт, гематит, турмалін, плагіоклаз, цоїзит, монтморилоніт, гідрогетит, лепідокрокіт. Наявне угруповання високотемпературних і вторинних мінералів. Породи характеризуються високою глиноземистістю і титанистістю.

Пеліканітова формація має велике поширення в межах Кіровоградського мегаблока і відзначається разом із вуглецевою брекчієвою формацією. Добре досліджений щодо формації Тернівський прояв, розміщений у зоні сполучення Подільського і Кіровоградського мегаблоків. Пеліканіти у чистому вигляді — щільні тонкозернисті породи, складені сумішшю опалу і каолініту, світло забарвлені. Особливості мінерального складу і будови цих порід засвідчують їхній складний генезис, пов'язаний, очевидно, із формуванням брекчієвих флюїдизатно-експлозивних структур. Характер процесу відображають мінерали кремнезему: кристобаліт, триміт, опал, халцедон, кварц. Крім згаданих

мінералів у складі пеліканітів спостерігаються циркон, монацит, апатит, мінерали титану, турмалін, графіт. Виділена формація несе рідкіснометалеву рудну спеціалізацію.

Слід зауважити, що подібні вторинного складу формації не є кораами вивітрювання кристалічних порід основи, а являють собою продукти вивітрювання певних членів розрізу експлозивних структур. Названими різновидами не обмежуються склад формацій експлозивних структур і, відповідно, мінеральна спеціалізація порід і руд. З лужними метасоматитами в основі, фенітами, зумовленими впливом флюїдизатно-експлозивних процесів, пов'язані у Кіровоградському мегаблоці родовища урану і супутніх корисних копалин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Калашиник А.А., Палкина Е.Ю., Макивчук О.Ф., Кирьянов Н.Н.* Алмазоперспективные эксплозивные структуры северо-восточной части Кировоградского блока УЩ // Материалы науч.-практ. конф. “Актуальные проблемы геологии, прогноза, поисков и оценки месторождений твердых полезных ископаемых. Судакские геологические чтения II (VII)”, Симферополь, Судак, 27 сент. — 3 окт. 2010 г. Ч. 2. — Киев: Академперіодика, 2010. — С. 48—57.
2. *Яценко Г.М., Гурский Д.С., Сливко Е.М. и др.* Алмазоносные формации и структуры юго-западной окраины Восточно-Европейской платформы. Опыт минерогенеза алмаза. — Киев: УкрГГРИ, 2002. — 331 с.
3. *Яценко Г.М., Сливко Є.М., Гайовський О.В. та ін.* Флюїдизатно-експлозивні та кластитові формації докембрію Українського щита // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геол. — 2009. — Вип. 23. — С. 47—70.
4. *Яценко Г.М., Сливко Є.М., Росихіна А.І.* Про споріднені мантіїні складові Клинівської золоторудної зони та Рівненських експлозивних структур // Мінерал. зб. — 2000. — № 50, вип. 1. — С. 17—27.